

РОЛЬ ЧАСОПISУ «СМОЛОСКIП» У СТАНОВЛЕННІ ОДНОЙМЕННОГО ВИДАВНИЧОГО ОСЕРЕДКУ УКРАЇНЦІВ В ЕМІГРАЦІЇ

У статті проаналізовано діяльність редакції, змістове наповнення та оформлення українського часопису «Смолоскип» у Франції та США. Виявлено значення журналу в становленні однойменного видавництва імені Василя Симоненка в еміграції.

Ключові слова: часопис «Смолоскип», Осип Зінкевич, видавництво «Смолоскип», українська діаспора.

В статье проанализирована деятельность редакции, содержательное наполнение и оформление украинского журнала «Смолоскип» во Франции и США. Раскрыто его значение в становлении одноименного издательства имени Василия Симоненко в эмиграции.

Ключевые слова: журнал «Смолоскип», Осип Зинкевич, издательство «Смолоскип», украинская диаспора.

The article analyzes the activities, content and design of Ukrainian magazine «Smoloskyp» in France and the USA. We found value of the magazine in the formation of the eponymous publishing house named by Vasyly Symonenko in exile.

Key words: magazine «Smoloskyp», Osyp Zinkevych, publishing house «Smoloskyp», Ukrainian diaspora.

За часів незалежної України реабілітовано чимало замовчуваних в умовах тоталітарної системи імен письменників і громадських діячів 1960–1970-х років, зокрема привідкрито завісу на провідні видавничі осередки українців, що функціонували в діаспорі. З-поміж них вирізняється видавництво «Смолоскип», яке розпочало діяльність у США й нині продовжує її в Україні. Проте й досі немає дослідження, у якому було б комплексно розглянуто значення часопису «Смолоскип» в організації та становленні видавництва. Невивченість питання і визначає актуальність теми цієї статті.

Мета дослідження – висвітлити діяльність редакції журналу «Смолоскип» як предтечі однойменного видавництва.

Відповідно до мети поставлено такі **завдання**: розглянути стан дослідження теми в українській історіографії; розглянути умови створення часопису в еміграції; визначити роль О. Зінкевича у виданні журналу; простежити розвиток «Смолоскипа» від часопису до видавництва; проаналізувати, як у журналі відображено появу перших книжок видавництва.

Насамперед варто зазначити, що створення видавництва «Смолоскип» в еміграції нерозривно пов'язане з постаттю О. Зінкевича, який опікується видавничим осередком і до сьогодні. Від сторінок його біографії й варто відштовхуватися, щоб простежити, як глибоко сягають витoki «Смолоскипа».

Грунтовні інтерв'ю та матеріали про О. Зінкевича виходять друком на шпальтах англomовного журналу «Welcome to Ukraine Magazine», який представляє Україну за кордоном, газет «Дзеркало тижня», «Літературна Україна». О. Зінкевич походить зі Снятинщини, що на Івано-Франківщині. Його батька, який був вояком українських січових стрільців під керівництвом Є. Коновальця та полковника А. Мельника, під час війни розстріляли німці. Згодом О. Зінкевича мобілізували до війська. Про еміграцію вояка за кордон журналістка й письменниця Н. Позняк зазначила: «Він брав участь у визволенні Праги, навіть отримав від маршала Конєва медаль «За відвагу». Однак уже тоді в голові молодого бійця, який знав усю правду про «радянську дійсність», визрівали плани перейти кордон. І, скориставшись першою нагодою, він потрапляє в Західну Німеччину, яка перебуває під контролем американських військ» [13, 48–50]. Проте залишатися в Німеччині не планував. В одному з інтерв'ю О. Зінкевич зізнався: «... Це була моя мрія: потрапити до Франції, в Париж! Чи працювати, чи вчитися, – але бути у Франції. Німці розстріляли батька, і, бачивши те, що вони витворяли в Україні, я не хотів залишатися в Німеччині» [7]. Саме Франція стала знаковою країною не лише в житті О. Зінкевича, а й у створенні часопису «Смолоскип» в еміграції.

Затриманий французькою поліцією під час нелегального переходу кордону, О. Зінкевич рік працював на вугільній шахті, аби уникнути депортації, де організував українську молодіжну громаду. Згодом у Парижі йому пощастило отримати міжнародну стипендію на здобуття освіти біженцями (завдячуючи міністрові закордонних справ УНР, професорові Олександрові Шулґіну) і вступити до Інституту індустріальної хімії. У студентському середовищі виникла ідея створення свого журналу, яку підтримав головний редактор тижневика «Українське слово» О. Штуль-Жданович. Протягом 1950–1952 рр. у двадцяти числах газети побачила світ сторінка української молоді під назвою «Смолоскип», творці якої на чистому ентузіазмі заклали надійний фундамент для подальшого утворення спершу редакції журналу, а трохи пізніше – видавництва.

Привертає увагу той факт, що створений часопис «Смолоскип» став не лише ідейним продовженням сторінки в «Українському слові», а й зберіг відлік випусків. У вересні 1952 р., коли побачило світ перше (двадцять перше) число журналу, видавці зазначили третій рік видання. Відкриває цей випуск звернення редакції журналу «До наших читачів!», у якому зауважено перехід у «другий етап розбудови» «Смолоскипа» – окреме видання журнального формату, а також визначено його головні цілі: «Хочемо, щоб наш журнал був органом всієї передової української молоді на чужині. Він повинен представляти її всебічне життя, її потреби, її духове обличчя, її змагання та прямування. А що найголовніше – знайомити її з молоддю України. І це наша одна з найголовніших цілей. Відкрити перед еміграційною молоддю той стан, той шлях, те життя, яким ідуть і живуть мільйони наших друзів в Україні» [6, 1].

У «передовиці», першій статті цього ж числа, яка називалася «Горючий Смолоскип», літературознавцеві і письменникові О. Грицаю вдалося представити «чудотворний і спасенний символ впертості, про непримиримий своїм поривом фанатизм змагання до наміченого ідеалу, утаєний в понятті і в подібі горючого смолоскипу» [4, 2]. Наприкінці публікації автор наголосив: «Як гарно воно складається, що саме тим іменням Ви назвали трибуну Вашого, молодими силами надиханого слова» [4, 2].

Журнал «Смолоскип» виходив друком у Парижі як щомісячник до 1957 р. (№№21–79). Колегію часопису очолював головний редактор О. Зінкевич. Окрім Франції, представництва «Смолоскипу» працювали в ЗДА (Злучених Державах Америки, як тоді говорили в діаспорі), Німеччині, Великій Британії, Канаді.

У липні 1953 р. літературна комісія об'єднання українських студентських товариств «Зарево» відкрила у «Смолоскипі» додаток під назвою «Юність», продовживши випуск свого друкованого органу на шпальтах журналу. Попередня видавнича діяльність організації не мала значного успіху. Додаток, який редагував Л. Винар, містив переважно гострі публіцистичні та літературознавчі матеріали, звернення до молоді, повідомлення про смерть видатних письменників. Про значення «Юності» для студентського об'єднання свідчить відгук М. Антоновича, першого голови проводу «Зарева», на шпальтах газети «Свобода»: так збіглося в часі, що через фінансові труднощі об'єднання припинило випуск свого видання «Розбудова Держави» [1, 4]. До того ж перестав виходити у світ «Смолоскип», що диктувало прикру нестабільну ситуацію студентським товариствам, адже позбавляло їх території голосу.

Проблемно-тематичне спрямування часопису надалі визначило книжковий репертуар і громадську діяльність видавництва «Смолоскип». Так, в окремих статтях та рубриках «Молодь в боротьбі й спротиві», «Українське студентство і молодь на чужині» журналу йдеться про діяльність української діаспорної молоді на внутрішньому та міжнародному полі. На шпальтах часопису виходять друком і перші публікації про зв'язкових – осіб, що «нелегально вивозили з України твори українського самвидаву, інформацію про репресії, українських політв'язнів» [10, 275]. Під красномовним заголовком «Зв'язкові переходять кордони» у №4–5 1956 р. редакція кидає виклик закритій радянській системі: «Бійтесь і дрижіть, і знайте одне – для нас кордон не на замку, він – ВІДКРИТИЙ!» [8, 1]. Надалі саме завдяки зв'язковим заборонені в СРСР рукописи, самвидав, репродукції картин, фотознімки дисидентського середовища потрапляли в редакцію «Смолоскипа».

Не менш важливий другий тематичний напрям часопису – відображення життя в материковій Україні, зокрема в таких постійних рубриках: «Молодь в Україні», «Школа в Україні», «З гумору і сатири в Україні». На перших шпальтах висвітлено теми голодомору 1931–1933 рр., депортації молоді в Сибір, Казахстан та на Алтай, приїзду в Париж двадцяти студентів із СРСР, що на той час було небувалою подією за останніх тридцять років [5, 1–12]. Радянську дійсність та проблеми молоді в підрадянській Україні редакція відображала також безпосередніми свідченнями кореспондентів, які повернулися з СРСР (Ф. Дженкінс, П. Сагайдак).

Ще однією провідною темою, яку докладно висвітлювали «смолоскипівці», був спорт (рубрики «Зі спорту в Україні», «Спорт» (вістки за советською і чужинецькою пресою та радіо) «Спорт в Україні»). Потрапляючи в середовище міжнародних спортивних змагань, «смолоскипівці» мали змогу спілкуватися з українськими представниками, більше того – обмінюватися творами самвидаву та інформацією про материкову Україну.

На шпальтах журналу публікували фрагменти з творів «Зачарована Десна» О. Довженка, «Арабески» М. Хвильового. В одному з чисел проаналізовано два варіанти вірша «Золотий гомін» П. Тичини (зі збірок 1922 та 1946 рр.). Варіант 1946 р. визнано

сфальшованим, на що редакція мала присутні аргументи. Скажімо, слово «Бог» замінено на «час», «молитви» – на «тремтіння». Рядки, у яких поет згадує Христа, Андрія Первозванного, хрести, взагалі видалено. У примітці редакторами зауважено: «Чорним шрифтом надруковані ті місця, які викинені в збірці з 1946 р. або змінені. Річ ясна, що після такої фальсифікати поезія цілковито втрачає свою суть і вводить в блуд читача» [2, 6].

Ця та інші примітки, на які награпляємо в журналі, презентує насамперед культуру спілкування редакторів з читачами. Вітання зі святами, вказівки «Читайте в наступних числах», «Продовження матеріалів», опубліковані списки жертводавців на пресовий фонд «Смолоскипа» свідчать про уважність творців часопису до найменших деталей, покликаних налагоджувати контакт і зворотний зв'язок з аудиторією.

Попри безумовне значення журналу для українців у діаспорі, варто констатувати низький професійний рівень його виконання з погляду літературного, художнього і технічного редагування, які докладно аналізує науковець М. Тимошик [12, 162–233]. У розрізі літературного редагування в кожному номері є багато граматично-стилістичних помилок: неправильні скорочення (мілн., м., км.), порушення милозвучності (Симон Петлюра й Євген Коновалець). Редакторські недогляди трапляються навіть у заголовках статей з перших шпальт (напівжирним шрифтом виділено фрагменти, які потребували правки): «Культь Т. Шевчекка», «З гумору і сагири в Укаїні», «В країні большевицького терору. Наше перше інтрв'ю», «Два імена - одна ідея», «Депортації молоді в СССР». Серед технічних огріхів типовими для часопису є неправильні переноси (лише в одній невеликій колонці на першій шпальті у №2 (26) 1953 р. знаходимо такі: я-/ка, О-/лена своє/ю я-/кої жін/ки сльо/зи), зайві пробіли між словами та розділовими знаками, різнобій з дефісами і тире, великими і малими літерами, перевернуті догори колонтитули (у №2 (26) 1953 р.), неуніфіковане подання відомостей про авторів, заголовків та підзаголовків. Потребувало більшої пильності і художнє редагування часопису, адже його ілюстративні матеріали – нечіткі й замалі для сприйняття.

Неякісну редакторську підготовку можна пояснити тим, що випускали видання працівники, які не були фахівцями з редагування. Навряд чи доцільно критикувати роботу «смолоскипівців»: їхньому ентузіазму можна лише завдячувати.

Показово, що видавці не соромилися визнавати своїх професійних недоглядів. «Ворогам «Смолоскип-у» під увагу» – так називається самокритична замітка, яка напівжартома й напівсерйозно демонструє здатність редакції помічати, об'єктивно аналізувати проблемні моменти свого видання, а головне – з почуттям гумору погоджуватися з ними перед читачами: «Це журнал наскрізь нецікавий, порожній, неохайно зредагований і т. п., навіть непідхожий, щоб загорнути в нього ваш «каскрут», бо на лихому папері... Найкраще – зразу до коша!» Редактори не обмежувалися констатованим фактом своїх недоглядів, вони ще й дають рекомендації аудиторії: «Якщо ненароком ви взялися читати – підчеркуйте червоним олівцем всі його недоліки. Опісля обрахуйте їх старанно, перепишіть на чистому папері та, підписавшись псевдонімом, вишліть до такого журналу, що не терпить «Смолоскипу» бо не терпить всього, що «молоде й зелене, а преться туди, куди йому не треба»» [3, 7]. Такий підхід заслуговує лише схвальної оцінки, оскільки сприяє налагодженню сприятливого зв'язку з читацькою аудиторією.

Органічним продовженням французького етапу діяльності часопису став американський період. Після трирічної перерви від 1957 р. видання «Смолоскипа» перенесли в м. Балтимор (№№80–125, 1960–1967 рр.).

Американський і французький варіанти часопису помітно відрізняються принципами верстки та художньо-технічного оформлення. Обкладинка в оновленому виданні – набагато звичніша як для журналів: з великою світлиною та відокремленими анонсами матеріалів «В цьому числі». На другій шпальті чітко подано вихідні дані та зміст. Тексти і заголовки публікацій набрано більшим, виразнішим кеглем. І хоча залишився різнобій зі шрифтами, як, власне, і у французькому варіанті, матеріали сприймаються значно краще. Уважніше видавці поставилися й до ілюстрацій. Окремі шпальти часопису – фоторепортажі з маніфестацій та виступів молоді – докладно прокоментовані в підписах до кожної світлини. У журналі трапляється помітно менше одруківок і технічних огріхів. Основне тематичне спрямування часопису не змінилося, більше того – завдяки художньо-технічній цілісності та турботі про фотоматеріали поліпшилося і сприйняття текстів. На шпальтах з'являються постійні рубрики «Молодь і освіта в Україні», «Молода творчість в Україні й на чужині», матеріали зв'язкових, репродукції заборонених картин (як-от «Швидка допомога» І. Григор'єва).

Першій книжці, випущеній «Смолоскипом», передувала журнальна публікація «Свободу Світличному і Дзюбі!», що започаткувала протестну акцію «проти залізної заслони, якою відгороджено Україну від вільного світу» [11, 1]. Згодом у №3 за 1966 р. на шпальтах часопису надруковано повідомлення про вихід брошури О. Зінкевича «Світличний і Дзюба» англійською мовою. Ідеться про видання «Svitlychny and Dziuba», яке стало першою ластівкою видавничого осередку. У повідомленні зазначено зміст, ціну і адресу для замовлень видання. На звороті титульної сторінки брошури зазначено: «Published by Smoloskyp Publishers «Zarevo» Magazine of Ukrainian Youth and Students». У № 4–5 згадано не лише попередню книжку, а й оголошено прийом замовлень на наступну – «3 генерації новаторів» О. Зінкевича (1967). Такими ж рекламними повідомленнями видавці благословляли вихід багатьох своїх книжок, серед яких – «Лихо з розуму» В. Чорновола, «Собор» О. Гончара.

Отже, журнал «Смолоскип» у діаспорі протягом 1950–1957, 1960–1967 рр. став рупором для української молоді в еміграції та для дисидентів з материкової України. Проблемно-тематичним спрямуванням і діяльністю редакції часопису було закладено надійне підґрунтя для становлення та діяльності однойменного видавництва імені Василя Симоненка.

Література

1. Антонович М. Видавнича діяльність «Зарева» та її майбутнє / Марко Антонович // Свобода. – 1959. – №31. – С. 4
2. Большевицький фальсифікат «Золотого Гомону» Смолоскип. – 1956. – №3 (61). – С. 6.
3. Ворогам «Смолоскип-у» під увагу // Смолоскип. – 1953. – №8–9 (32–33). – С. 7.
4. Грицай О. Горіючий смолоскип / Остап Грицай // Смолоскип. – 1952. – №1 (21). – С. 1–2.
5. Дайте їм свободу! Советські студенти в Парижі // Смолоскип. – 1954. – №5 (41). – С. 1, 12.

6. До наших читачів! : [вступна стаття редакції журналу «Смолоскип»] // Смолоскип. – 1952. – №1 (21). – С. 1.
7. Дубинянська Я. Осип Зінкевич: повернення емігранта [Електронний ресурс] / Яна Дубинянська // Дзеркало тижня. – 2001. – 21 лип. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/OCIETU/osip_zinkevich_povernennya_emigranta.html.
8. Зв'язкові переходять кордони // Смолоскип. – 1956. – №4–5 (62–63). – С. 1.
9. Зінкевич О. З генерації новаторів. Світличний і Дзюба / Осип Зінкевич. – Балтимор–Торонто : Смолоскип, 1967. – 243 с.
10. Рух опору в Україні: 1960–1990: енциклоп. довідн. / передм. Осипа Зінкевича, Олеся Обертаса. – 2-ге вид. – К. : Смолоскип, 2012. – 896 с.
11. Свободу Світличному і Дзюбі! // Смолоскип. – 1966. – №2(117). – С. 1–4.
12. Тимошик М. С. Як редагувати книжкові та газетно-журнальні видання : практич. посіб. / Микола Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2012. – 384 с. – (Серія «Бібліотека видавця, редактора, автора»; т. 4).
13. Poznyak N. Osyp Zinkevych: «I've Never been Disappointed!» / Natalya Poznyak // Welcome to Ukraine Magazine. – 2004. – №1 (28) – P. 48–50.
14. Zinkevych O. Svitlychny and Dziuba / Osyp Zinkevych. – Baltimore–Toronto : Smoloskyp, 1966. – 52 p.